

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-63>

УДК 371.134:78

Кушнір К.В., Пилипчук І.В.Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**ВІТЧИЗНЯНА МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА
МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Анотація. В статті висвітлено особливості музичної культури в умовах національного відродження. Розкрито педагогічні погляди відомих українських композиторів, які зробили вагомий внесок до національної культурної скарбниці. Розглядається національний музичний репертуар написаний для молодших школярів видатними композиторами: М. Лисенко, М. Леонтович, Л. Ревуцький, К. Стеценко, В. Косенко та ін. Акцентовано увагу на необхідності подальшого вивчення педагогічної спадщини та творчого використання здобутків учених XIX–XX століть у сучасних методиках мистецької освіти, на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх школах. Громадська та професійна діяльність, яких була спрямована на пробудження самосвідомості українського народу, збереження та подальший розвиток його культурної спадщини.

Ключові слова: музична культура, мистецька освіта, національне відродження, духовність особистості, молодші школярі.

Kushnir Kateryna, Pylypchuk Inna

Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky

**DOMESTIC MUSIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF UKRAINIAN COMPOSERS
AS AN INTEGRAL PART OF MUSICAL CULTURE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN**

Summary. The formation of musical culture is one of the most pressing problems in the modern system of national education of the individual. Her decision directs the attention of teachers and scholars to the search and study of the cultural heritage of our people – folk song folklore, instrumental works of domestic composers. The article highlights features of musical culture in conditions of national revival. The pedagogical views of well-known Ukrainian composers who made a significant contribution to the national cultural treasury were revealed. The purpose of the article is to justify the importance of the national repertoire in musical education of junior pupils, the formation of a nationally conscious personality. In accordance with this, the main tasks of our search were: 1. To analyze the musical and pedagogical activity of the outstanding Ukrainian composers of the past; 2. To disregard the value of the pedagogical heritage and the creative use of the achievements of scientists of the nineteenth and twentieth centuries for contemporary composers and the educational effect of the musical culture of the younger generation. The article deals with the national musical repertoire written by the outstanding composers for younger students: M. Lysenko, M. Leontovich, L. Revutsky, K. Stetsenko, V. Kosenko and others. The emphasis is placed on the need for further study of the pedagogical heritage and the creative use of the achievements of the scientists of the nineteenth and twentieth centuries in contemporary artistic education techniques, at musical art lessons at secondary schools. Public and professional activity, which was aimed at awakening the consciousness of the Ukrainian people, preservation and further development of its cultural heritage.

Keywords: musical culture, artistic education, national renaissance, spirituality of the individual, elementary school pupils.

Постановка проблеми. Вимоги до діяльності в галузі мистецької освіти надзвичайно динамічні й за своєю суттю є одними з найскладніших історичних категорій, що піддаються постійним змінам. Сучасні дослідники наголошують, що в практиці загальної освіти існує проблема розвитку музичної культури дітей. В умовах шкільного навчання уроки музичного мистецтва зводяться лише до набуття знань, умінь і навичок, що свідчить про недостатньо повне використання можливостей музики для культурного розвитку учнів. Також, неабиякою проблемою залишається відбір змісту шкільних підручників із музичного мистецтва, їх конструювання та використання у навчально-виховному процесі [4, с. 808]. Навчальні програми мають бути насичені більш різноманітними творами, репертуар хорових колективів має включати високохудожні твори. Тому великого значення набуває поповнення репертуару музичних збірок

і посібників, які впродовж багатьох років були в забутті і не перевидавалися. Серед них – збірки композиторів, які писали свою музику для дітей, М. Лисенка, М. Леонтовича, Ф. Колесси, Я. Степового, К. Стеценка, Л. Ревуцького та ін.

Розвиток виконавських здібностей, формування особистості в її національній визначеності не можливе без прилучення до культурної спадщини, до збереження її надбань. У зв'язку з цим постає питання внесення коректив у зміст навчального процесу початкової музичної освіти, який має орієнтуватися, насамперед, на плекання національних музичних традицій.

Осмилення нинішніх проблем музичного навчання й виховання, як вказував О. Ростовський, неможливе без звернення до історії педагогіки. Вчений переконаний, що сучасна музична педагогіка є прямою наступницею тих знань і традицій, які передавалися від одного покоління до іншого з поясненням старого і додаванням нового [7, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняну музичну педагогіку як похідну від загальної створювали вчені, науковий доробок яких у цій галузі важко переоцінити, це – Г. Падалка, Л. Коваль, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова, О. Олексюк, В. Дряпка, О. Дем'янчук та інші дослідники, якими розроблено кардинальні положення про закономірності особистісного формування учнівської та студентської молоді у сфері музичного мистецтва.

Проблемою формування музичної культури особистості займалися філософи (А. Шербо, Е. Ільєнков, А. Арнольдов, В. Кудін, В. Степін та ін.); педагоги (Е. Ільєнков, Е. Абдулліна, О. Апраксина, Д. Кабалецький, Є. Назайкінський та ін.), музикознавці (Б. Асаф'єв, Л. Мазеля, А. Сохора, В. Цуккерман, Б. Яворський та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема активного використання ідей педагогів-композиторів XIX–XX століть ще не дістала остаточного вирішення, а відтак її актуальність сьогодні очевидна.

Метою статті є обґрунтування значення національного репертуару в музичному навчанні молодших школярів, формуванні національно свідомої особистості.

Виклад основного матеріалу. Величезну роль у розвитку освіти та музичного виховання відіграли видатні громадські діячі, письменники та музиканти другої половини XIX – початку XX століття. Їхня громадська та професійна діяльність була спрямована на пробудження самосвідомості українського народу, збереження та подальшого розвитку його культурної спадщини. Незважаючи на заборони і переслідування з боку уряду, вони пропагували українські традиції в літературі, мистецтві. Проводили величезну роботу по збереженню та розповсюдженню української мови та народних культурних традицій. Діяльність Т. Шевченка, О. Духновича, І. Франка, Лесі Українки, Ю. Федьковича, С. Миропольського, Степана Сірополка та ін. сприяли відродженню українських традицій у літературі і мистецтві, що прогресивно відбилося на становленні і розвитку національної школи і виховання [6, с. 5]. Але одним з головних напрямів цієї роботи ми виділяємо музично-освітню та педагогічну діяльність професійних композиторів та музикантів.

Педагогічні погляди таких знаменитих українських композиторів, як М. Лисенко, М. Леонтович та К. Стеценко вказують на глибоку переконаність у розвитку музичної культури за допомогою національної педагогіки. Саме К. Стеценко довів принцип взаємозв'язку музики з комплексом мистецтв. Він вважав, що слухові враження потрібно доповнювати сенсорними, адже знання здобуті на основі слухових вражень є неповними. М. Леонтович приділяв увагу формуванню музичної культури школярів за допомогою пісні. Він сформував позицію головної ролі фольклору в процесі музичного виховання дітей, та пропонував починати оволодіння потною грамотою з безнотного співу на основі народних українських пісень [1].

Завдяки М. Лисенкові національна музична мова «...остаточно склалась як специфічна знакова система зі своїми конститутивними рисами,

структурою, функціями, способами побутування та вияву» [3, с. 161]. М. Лисенко проявився в усіх жанрах творчості як композитор-новатор. Він збагатив їх новим змістом, новою музичною образністю та стилістикою. У кожному із музичних жанрів була створена нова якість національного стилю й зароджувалися ті стильові риси, які розвинулися в українській культурі XX століття [2, с. 128]. Композитору вдалося творчо перевірити романтичні національні здобутки західноєвропейської та української народної музики і створити власний індивідуальний стиль у фортепіанній музиці з яскравою національною виразністю. Це простежується передовсім у фортепіанних мініатюрах композитора, створених на ґрунті народнопісенних цитат («Пливе човен води повен», «Без тебе Олесю», «Ой зрада, карі очі, зрада»).

Дитяча вокальна музика в творчості композитора яскраво представлена у збірці «Молодоці» були зафіксовані зразки дитячого фольклору і пісні для юнацтва та дорослих. В основу посібника для школи композитор поклав кращі зразки української пісні, орієнтуючи вчителів на пісні канонічного складу, засвоєння яких створює ґрунт для двоголосного співу. Композитор ввів до неї не лише пісенні мелодії з текстами, але зафіксував зразки танцювальної музики та подав коментар різноманітних весняних ігор. Більша частина пісень, що вивчають учні в молодших класах, – це пісні – ігри, які, без сумніву, найкраще задовольняють природну потребу молодших школярів в активному русі. Здобутки та ідеї М. Лисенка були розвинені молодшими представниками його школи: П. Демуцьким, Г. Давидовським, М. Колесою та ін.

Дуже корисною і популярною, розрахованою на школярів та домашнє музикування дітей, вважається збірка К. Стеценко «Луна», та три випуски «Шкільного співаника» (1918 р.). Велику роль відіграє у репертуарі шкільного хорового співу однойменний збірник Ф. Колесси, який містить в собі три навчальні посібники з музичного виховання дітей, виданий у 1925 р. у двох частинах. З огляду на виховну мету в збірнику знаходяться пісні, які розвивають любов до всього що добре і прекрасне, до рідного краю, до історичної традиції, до рідних, усвідомлення краси природи, співчуття людському горю. До збірника увійшли обрядові пісні, дитячі, жартівливі, коліскові, історичні, козацькі.

У 20-ті роки XX ст. відбувалося прилучення дітей до музичного мистецтва через найближчу для них сферу – вивчення фольклору власного народу. З'явились чимало спеціальних збірників: три збірки «Пролісків» Я. Степового, «Дитячі пісні» М. Вериківського, «Весняночка» В. Верховинця.

Л. Ревуцький збагатив українську музику індивідуальними стилістичними знахідками. Композиторський стиль Л. Ревуцького формувався на основі глибокого й всебічного пізнання національного українського мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. Дитяча вокальна музика в творчості композитора яскраво представлена у збірці «Сонечко», де оригінально оброблені народні пісні.

Своєрідність почерку композитора найбільше виявляється у гармонізації пісень. Гармоній-

ним знахідкам своїх попередників Л. Ревуцький надає характерних рис національної музичної мови: видозмінення і ладове ускладнення закінчень фраз і кадансів, часте використання органних пунктів або численних модуляційних відхилень. Усі ці засоби надають музиці специфічного українського колориту. Музика Л. Ревуцького відбиває не лише національний колорит, а й втілює основні риси нації. Національна ментальність, перш за все, проявляється в життєстверджуючому та гармонійному звучанні, в рівновазі інтелекту та почуття. Яскрава національна своєрідність музики композитора полягає не стільки у спорідненості з народною піснею, скільки в умінні митця відтворити самотні сторони життя українського народу, особливості психологічного складу та характеру нації. Вияв національного в музиці Л. Ревуцького є способом вираження своєї власної індивідуальності як представника народу [1, с. 85].

Альбом В. Косенка «24 дитячі п'єси для фортепіано» є ніби підсумком перших успіхів українського композитора в галузі дитячої музики. Композитор характерними поспівками, інтонаційно-ритмічними зворотами, поліфонічними прийомами, ладовим строем української ліричної пісні, думи, танцювальної пісенності тонко розкриває зміст мініатюр. Альбом В. Косенка значно збагачує творче музичне мислення і виконавську техніку юних піаністів. Він став дійовим творчим імпульсом для подальшого розвитку національної фортепіанної педагогічної літератури в Україні.

В. Косенка також писав пісні для дітей. Національний характер музичної мови митця полягає у використанні засобів виразності, що походять з українського народного мистецтва. П'єси дитячого репертуару спрямовані на формування духовного світу людини, виховання художньо-образного мислення, і характеризуються яскравою національною визначеністю. Підкреслюючи національний характер п'єс, композитор доповнює мелодію виразними контрапунктуючими голосами з хроматизмами, елементами перемінного ладу. В інших п'єсах В. Косенка («Дощик», «За метеликом») проявлення інтонаційно-образних властивостей народного мистецтва відчувається у ритмічній варіантності мелодичного руху. Композитор значно збагатив українську музику новими формами та жанрами.

Значне місце у творчості Ж. Колодуб належить музиці, яка написана для дітей в різних жанрах. Балети за казкою Г. Андерсена «Снігова королева» та «Пригоди Веснянки», мюзикли «Пригоди на Міссісіпі», «Принцеса» та «Незвичайні пригоди семи нот»; вокальні твори – «Музична абетка», що складається з авторських пісень на українські народні тексти, два зошити «Обробка пісень народів світу для дітей», кантата для дитячого хору та оркестру «Слухай, країно!» та інші – увібрали в себе класичні традиції та глибинну фольклорну основу з сучасними засобами музичного мислення.

Багато уваги приділяє Г. Сасько створенню музики для дітей. Одна з особливостей творчості композитора – звернення до образів і тем, тісно пов'язаних з древньою та новітньою історією нашої Батьківщини. Звідси головний стилістичний

орієнтир музичного митця – опора на фольклорну інтонацію, перетворену і осмислену з позицій сучасного художника. Надзвичайною популярністю користуються фортепіанний цикл «Відгомін століть», в основі якого лежать захоплюючі образи і події з історії древнього Києва, яскраві асоціації від літературних пам'яток «Повісті минулих літ», «Києво-Печерська Патерика», «Життя Феодосія Печерського», які вже стали справжньою класикою фортепіанного педагогічного репертуару.

Звернення композиторів до тем і сюжетів з народного життя визначає зв'язок мистецтва з народом. Композитори намагаються показати життя народу, його боротьбу за свою незалежність, розкрити народні характери, відтворити народні сказання, легенди, казки і, нарешті, зв'язати свою музику з народною піснею, зробити свої твори народними щодо їх музичного стилю. Українські композитори прагнуть зображати в своїх творах не прикрашене, ідеалізоване життя, а справжнє, сповнене і горя, і радощів, і прекрасних почуттів, і ясних надій, і кричущої несправедливості.

Виховний і розвивальний потенціал народної пісні високо цінував Г. Ващенко. Він вважав, що національне виховання молоді має спиратися на культурно-історичні надбання, створенні українським народом, передусім національну літературу та мистецтво. Разом з тим, природна музикальність українського народу знайшла своє втілення не тільки в пісні, але й в інструментальній музиці, яка збагатилася не лише національну, а й світову музичну культуру.

Метою вокально-хорової роботи в початкових класах має бути оптимальний співацький розвиток кожного учня, поступове вдосконалення якості співацького звука, дихання, артикуляції, дикції та ін. Важливе значення має спів без супроводу інструмента – сприяє найбільш активному розвитку музичних здібностей. На початковій стадії навчання повинна переважати національна дитяча народнопісенна творчість в музичному матеріалі і тільки після її засвоєння можливе використання авторських творів.

На нашу думку, для того щоб учні не забували, а збагачували свої музичні уявлення про твори українського народного мистецтва, а також про твори українських класиків, з якими молодші школярі знайомляться, коли життєвий досвід дітей збагачується новими уявленнями, треба як можна більше вводити їх у світ сприймання музики українських класиків, таких як: С. Гулак-Артемівський, М. Лисенко, М. Леонтович, С. Людкевич, Л. Ревуцький, Я. Степовий, К. Стеценко та ін.

С. Людкевич підкреслював, що навчання музики повинно спиратись на народнопісенні зразки, високопрофесійну методику й культурні традиції народу. Саме тому до сучасного педагогічного репертуару необхідно залучати твори, які віддзеркалюють ментальність нації, не тільки розвивають виконавську майстерність і є гарним дидактичним матеріалом, але й допомагають художньо пізнати, музично пережити відповідний пласт національної культури [5].

Висновки і пропозиції. Отже, популяризація національного музичного репертуару у процесі навчання школярів, методичне забезпечення у дітей сприймання української класичної

музики, усвідомлення її інтонаційно-стильового пізнання, елементів виконавської майстерності сприятимуть національному музично-творчому вихованню учнів.

Таким чином, формування музичної культури є однією з найактуальніших проблем в су-

часній системі національного виховання особистості. Її вирішення спрямовує увагу педагогів та науковців на пошук та вивчення культурної спадщини нашого народу – народного пісенного фольклору, інструментальних творів вітчизняних композиторів.

Список літератури:

1. Верещагіна О., Холодкова Л. Історія української музики ХХ ст. : навчальний посібник для студентів музичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Освіта України, 2008. 268 с.
2. Грабовський В. Ми і Микола Лисенко. *Культура. Сучасність*. 2003. № 11. С. 128.
3. Козаренко О. Феномен української національної мови. Львів : НТШ, 2000. 285 с.
4. Кушнір К.В., Клімішина І.А. Сучасні погляди на проблему формування музичної культури молодших школярів. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53) січень. С. 808–811.
5. Людкевич С. Організація музичного виховання. Дослідження, статті, рецензії, виступи: у 2 т. / упор. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, 2000. Т. 2. С. 293–298.
6. Михайличенко О.В. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів і виконавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: історичні нариси. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2005. 102 с.
7. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2011. 640 с.

References:

1. Vereshchagina O., Holodkova L. (2008). History of Ukrainian music of the XX century : a manual for students of musical specialties of higher educational institutions. Kyiv : Education of Ukraine, p. 268.
2. Grabovsky V. (2003). We and Nikolay Lysenko. *Culture. Present*, no. 11, p. 128.
3. Kozarenko O. (2000). The phenomenon of the Ukrainian national language. Lviv : NTSh, p. 285.
4. Kushnir K.V., Klimyshina I.A. (2018). Modern views on the problem of formation of musical culture of junior schoolchildren. *Young scientist*. Vol. 53, no. 1, January, pp. 808–811.
5. Lyudkevych S. (2000). Organization of musical education. Research, articles, reviews, performances: in 2 t. / emphasis Z. Stunder. Lviv : Divosvit. T. 2, pp. 293–298.
6. Mykhailychenko O.V. (2005). Musical-pedagogical activity of Ukrainian composers and performers of the second half of the 19th and early 20th centuries: historical essays. Sumy : publishing enterprise "Mriya-1", p. 102.
7. Rostovsky O.Ya. (2011). Theory and methods of musical education : teaching method. manual. Ternopil : Educational book «Bogdan», p. 640.